

6. Мамут Л.С. Этатизм и анархизм как типы политического сознания. Домарксистский период / Л.С. Мамут. – М., 1989.
7. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма // Вебер М. Избр. произв. – М., 1990. – С. 531.
8. Вебер М. Хозяйственная этика мировых религий / М. Вебер // Избр. образ общества. – М., 1994. – С. 138–180.
9. Спенсер Г. Синтетическая философия / Г. Спенсер. – К., 1997. – С. 94.
10. Фромм Е. Душа человека / Е. Фромм. – М., 1992. – С. 30–42.
11. Смелзер Н. Социология / Н. Смелзер. – М., 1994. – С. 180–200, 217.
12. Социальные конфликты в современном обществе. – М., 1993. – С. 200.
13. Мертон Р. Социальная структура и аномия / Р. Мертон // Рубеж. Альманах социальных исследований. – Сыктывкар, 1992. – № 2. – С. 89–105.

Гарасимив Т.З. Девиантне поведіння в сфері економіки як одна из форм соціального відхилення.

Стаття присвячена розкриттю існуючих наукових підходів до об'ясненню і обґрунтуванню девиантного поведіння в сфері економіки як форми соціального відхилення.

Ключові слова: *девиантне поведіння, деструкція, соціалізація індивіда, соціальна група, соціальна норма, соціальне відхилення, аномія.*

Narasymiw T.Z. Deviant Behavior in the Economy as a Form of Social Rejection.

The article is devoted to existing scientific approaches to explanation and justification of deviant behavior in the economy as a form of social rejection.

Key words: *deviant behavior, destruction, the socialization of an individual, social group, social norms, social rejection, anomie.*

УДК 316.334.2

Н.В. Коваліско

СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ СТРУКТУРИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Висвітлюється специфіка соціолого-статистичного дослідження застосування сучасних класифікацій професій для виявлення динаміки змін соціально-професійної структури українського суспільства. За результатами емпіричних досліджень з'ясовано особливості професійного профілю України, статево-вікової та поселенської диференціації населення за професійними групами.

Ключові слова: *соціолого-статистичне дослідження, емпіричні дослідження, сучасні класифікації професій, українське суспільство.*

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство в умовах загальної кризи й радикального економічного реформування зіткнулось із загостренням багатьох соціально-демографічних проблем, зокрема тих, що пов'язані з трансформацією соціального становища високоосвічених та професійно спроможних груп населення внаслідок різкого переструктурування суспільства. В ході формування нової суспільної моделі соціально-професійна структура населення стала однією з головних сфер кардинальних соціальних змін. Перебіг економічної кризи, підвищення рівня безробіття і збільшення його тривалості, знецінення освіти, різке падіння добробуту населення в Україні у 90-ті роки минулого століття супроводжувались зростанням чисельності маргінальних соціально-професійних груп, значними втратами інтелектуального потенціалу. Розпад старих соціальних спільнот і зв'язків, невизначено-розмитий стан соціальної структури цього періоду зумовлений різким майновим розшаруванням, масовою низхідною соціальною мобільністю населення тощо.

Досвід розвинутих країн показує, що в міру перетворення професіоналізму на стратегію зайнятості та зростання соціальної значущості вищої освіти, саме освітньо-професійна вісь стає стрижневою у соціально-економічному розподілі населення. З професійним же виміром найчастіше тісно пов'язані такі чинники-критерії соціальної стратифікації, як рівень доходу та особистісна самоідентифікація, обсяг влади, ступінь соціального визнання й поваги тощо.

Аналіз досліджень та наукових робіт свідчить про те, що вивчення соціально-професійної структури суспільства є тією областю досліджень, в якій чи не найактивніше працювали західні соціологи. Ледве не кожен відомий дослідник висував власну систему критеріїв соціально-класового поділу, однак, принаймні з другої половини минулого сторіччя, представники різних напрямів одностайні у визнанні того, що зайнятість, професія та ступінь освіченості виступають серед ключових ознак-чинників класифікації індивідів у сучасному суспільстві.

Уявлення про зумовленість соціально-економічної диференціації населення природним і технічним розподілом праці, спеціалізацією трудових функцій і, відповідно, про професійну належність індивідів як головний критерій соціальної стратифікації започатковано в рамках структурно-функціонального підходу (М.Вебер, Е.Дюркгейм, Е. Девіс, Т. Парсонс та ін.). Ідеї про пріоритет зайнятості, професії у системі соціальних ресурсів, що визначають соціально-економічні класи у своїх роботах розвивали П. Блау, О. Д. Данкен, Е. М. Едвардс, П. Россі, Д. Дж. Трейман та ін. При цьому у роботах Е. М. Едвардса закладено

основи поєднання об'єктивних (оцінки професійного статусу) та суб'єктивних (самоідентифікація) характеристик соціально-класової належності. П. Блау й О.Д. Данкен для характеристики соціального становища окремих верств використовували професійну позицію у взаємозв'язку з рівнем освіти і доходу, Д.Дж. Трейман здійснював порівняльний аналіз соціальних статусів за допомогою шкали професійного престижу тощо. Серед дослідників, що у різні періоди аналізували соціально-класові утворення на основі багатofакторних моделей соціальної ієрархії із залученням освітньо-професійних чинників, слід згадати також Г. Гензєбума, Д. Греймана, Г. Ленські, П. Сорокіна.

До прихильників популярного нині судження про те, що сучасне постіндустріальне суспільство рухається в напрямі встановлення «монополії знання», котра йде на зміну владі власності і матеріального багатства, й саме професія стає «основним капіталом» (термін П. Бурдьє) можна зарахувати таких відомих західних дослідників, як Д. Белл, Дж. Гелбрейт, Е. Гоулднер, Р. Міллс та ін. Наукові пошуки останніх десятиріч у площині освітньо-професійного виміру соціальної стратифікації пов'язані з розробкою концепцій «нового класу інтелектуалів та інтелігенції» (Е. Гоулднер), «службового класу» (Н. Аберкромбі, Дж. Голдторп, Д. Дарендорф, М. Севедж) з їх незмінним акцентом на високоосвічених верствах населення, специфічній культурі та соціально-трудових відносинах.

В українській соціології проблематиці соціально-професійної структури, мобільності й престижу присвячено низку праць М. Кона, О. Куценко, С. Оксамитної, О. Симончук, А. Патракової та ін. Останніми роками, в міру залучення до великих міжнародних соціологічних проектів – Європейського соціального дослідження (ESS) і Міжнародної програми соціальних досліджень (ISSP) – українські соціологи почали активно використовувати традиційні для західних дослідників професійні класифікації (ISCO-88) та класові схеми, зокрема Дж. Голдторпа, Г. Еспін-Андерсена, Е.О. Райта.

Завдяки цьому відкрилася перспектива створення зусиллями багатьох вітчизняних дослідників багатогранної порівняльної картини вітчизняних і європейських соціальних реалій, зокрема опису специфіки професійної структури України.

Метою статті є дослідження специфіки соціолого-статистичного застосування сучасних класифікацій професій для виявлення динаміки змін соціально-професійної структури українського суспільства, а також вивчення особливостей професійного профілю, статево-вікової та поселенської динаміки диференціації населення за професійними групами.

Виклад основних положень. Професійна структура – це сукупність соціальних груп, критерієм виділення яких є розподіл працівників на підставі їхньої приналежності до певного виду діяльності (професії), а також система взаємозв'язків між цими групами. Професійна структура базується на професійному розподілі праці, що відображає виробничо-технологічну сторону і функціональний зміст праці. В результаті професійного розподілу праці відбувається процес відособлення професій, а усередині них – виділення спеціальностей.

Професійна структура перебуває у взаємозв'язку з соціальною структурою суспільства, оскільки професійний розподіл праці тісно пов'язаний з його суспільним розподілом. Тому її часто розглядають як *соціально-професійну структуру*.

Професійний розподіл праці пов'язаний з усіма видами суспільного розподілу праці, особливо з галузевим і кваліфікаційним. Звідси щільний взаємозв'язок з галузевою структурою. Кожній галузі економіки відповідає певна група професій. Існують професії, що є загальними для декількох галузей («наскрізні» професії).

Разом з професійною структурою галузей і сфер господарської діяльності виділяють професійну структуру регіонів (територій) і окремих підприємств.

Соціально-професійна структура є досить динамічною. З часом у суспільстві виникають нові професії, відбувається постійне зростання спеціальностей і занять.

Дещо повільнішими темпами має перебіг зворотний процес – природний процес відмирання застарілих професій. Відбувається зуження або розширення професійних груп за кількістю працівників, змінюється місце цих груп в ієрархії професій. Найтрадиційнішими підставами для класифікації професій можуть служити: характер праці (професії переважно розумової і переважно фізичної праці; чи ручної, механізованої і автоматизованої праці); складність виконуваної роботи, що вимагає певного рівня кваліфікації працівника (професії висококваліфікованої, кваліфікованої, малокваліфікованої і некваліфікованої праці); характер виконуваних функцій (професії допоміжні, обслуговуючі, основні) [1].

В основу класифікацій видів діяльності (професій) можуть бути закладені різні підстави (критерії) залежно від дослідницької мети, засад і рівня групування професій. Так, відмінність між зайнятими фізичною і розумовою працею у західній соціології традиційно дістає відображення у термінах «робітничий клас» і «середній клас», «синьо-комірцеві» і «білокомірцеві» працівники. Термін «синьо-комірцевий робітник» стосується тих, хто зайнятий фізичною працею і має від-

рядну чи погодинну оплату, а термін «білокомірцевий працівник» застосовують до зайнятих професійною чи відносно рутинною офісною й адміністративною працею в секторах зайнятості нефізичною працею, котрі отримують за свою працю фіксовану заробітну плату [2, с. 65].

Професійні класифікації призначені для відображення розподілу професійних груп, виділених зазвичай на основі критеріїв рівня кваліфікації та спеціалізації.

Попервах класифікатори цього типу розробляли статистичні агенції окремих країн, і вони мали національно-специфічний характер, проте два останні десятиліття простежується тенденція щодо уніфікації фіксування професійної належності індивідів як у статистичних, так і в соціологічних масивах. Проте, від 60-х років минулого сторіччя посилюється інтерес до порівняльних соціальних досліджень, що актуалізувало розробку єдиної методології. Зокрема, для оптимального порівняння масивів різних країн було створено міжнародні стандарти для ідентифікації певних змінних, і насамперед професії, галузі, статусу зайнятості, освіти тощо.

Міжнародна організація праці (МОП) перебрала на себе відповідальність за розробку й впровадження цих стандартів, щоб допомогти країнам поліпшити якість, надійність і порівнюваність їхніх статистик праці, а також сприяти розвитку методології порівняльних досліджень різного профілю. Останніми десятиліттями була створена й набула значного поширення Міжнародна стандартна класифікація професій ISCO-88 (International Standard Classification of Occupations).

Її застосування послугувало поштовхом для розвитку багатьох порівняльних соціальних проектів.

В Україні на основі ISCO-88 був розроблений національний Класифікатор професій України, на підставі якого з 1996 року Державний комітет статистики відстежує і публікує дані стосовно професійного розподілу населення [3; 4].

Узгодження національних класифікаторів з ISCO-88 дало підстави зіставляти професійну структуру економік із відповідними структурами європейських країн, регулювати процеси трудової міграції, здійснювати аналіз змін у професійній структурі попиту і пропозиції праці як на національному, так і на міжнародному ринку робочої сили, заповнювати міжнародні опитувальники з праці, а також повноцінно брати участь у порівняльних соціологічних проектах.

Звернемося до порівняння професійного профілю населення України та інших країн Європи за даними Європейського соціального дослідження 2006/2007 року (табл. 1).

**Професійний профіль населення в Україні й Росії,
у країнах Східної й Західної Європи
(за даними ESS-2006), %**

Професійні групи	Серед зайнятих респондентів				Серед усіх респондентів			
	Україна	Росія	Східна Європа	Західна Європа	Україна	Росія	Східна Європа	Західна Європа
Законодавці, вищі держслужбовці, керівники	14,2	6,7	9,3	9,9	9,2	4,9	8,1	8,7
Професіонали	13,6	16,8	12,4	15,6	10,3	14,9	8,7	12,8
Спеціалісти	15,4	16,0	11,9	18,9	14,4	15,4	10,5	17,0
Технічні службовці	6,0	7,0	7,9	11,9	5,6	6,8	7,6	12,9
Працівники сфери торгівлі та послуг	12,5	12,3	13,4	14,3	12,2	10,8	13,1	15,3
Кваліфіковані робітники сільськогосподарського, лісового і рибного господарств	1,0	1,9	5,5	2,1	2,0	3,4	7,2	2,7
Кваліфіковані робітники з інструментом	12,9	17,7	16,8	12,4	14,0	18,7	16,9	12,4
Оператори і складальники устаткування і машин	12,9	14,5	11,7	6,5	13,5	13,4	11,5	6,9
Найпростіші професії	11,5	7,2	11,0	8,5	18,8	11,8	16,4	11,4
Кількість респондентів	784	1244	2428	14277	1794	2057	4682	24869

За: [2, с. 78].

Отже, професійний профіль населення доволі близький у всіх країнах Східної Європи і принципово відрізняється від розвинених західних країн. Так, співвідношення «білих комірців» (перші чотири категорії) і «синіх» (наступні п'ять) в Україні становить 40% до 60%, у Росії – 42% до 58%, у країнах Східної Європи – у середньому 35% до 65%, а в західних країнах – у середньому 51% до 49%. Здійснюючи міжнародне порівняння професійних структур, вітчизняний соціолог О. Симончук зазначає, що це лише приблизний портрет професійної

диференціації, оскільки існують значні відмінності за якісними характеристиками, наприклад, групи «професіоналів» (юристів, лікарів, викладачів вищої школи тощо) у розвинених західних і пострадянських суспільствах різняться за рівнем автономії трудової поведінки, владного статусу в суспільстві, престижу праці, рівня життя, внутрішньогрупової солідарності тощо [2, с. 77]. Професіонали і спеціалісти, що утворюють так званий «новий середній клас», мають значні відмінності в різних країнах. Якщо за часів існування біполярного світу цей клас формувався незалежно у двох системах, то зараз він розвивається під впливом глобалізації. На думку російського соціолога В.Ільїна, розробники технологій виробництва, інфраструктури тощо концентруються у найрозвиненіших країнах світу, звідки їхні продукти поширюються в інші регіони світу, а в посткомуністичних країнах «новий середній клас формується за рахунок професій, що забезпечують збут імпортованих товарів, та менеджерів, що організують виробництво за схемами й технологіями, розробленими за кордоном» [5, с. 11]. У вітчизняних соціологічних проектах змінна професії, закодована відповідно до ISCO-88, використовується нещодавно – уперше її було закладено в масив Європейського соціального дослідження ESS у 2004 році, а в моніторинг Інституту соціології НАН України – у 2008 році. Порівняння професійного складу населення України, згідно з даними офіційної статистики і різних соціологічних проектів наведено в табл. 2.

Результати *статистичних досліджень* дають можливість представити професійний склад зайнятих в узагальненому вигляді, тобто розподіл за заняттями, які охоплюють всі види трудової активності, що є джерелами отримання засобів до існування. Заняття – це вид (рід) діяльності, посада чи виконувана робота, що характеризує предметний зміст праці, ступінь її інтелектуальності, кваліфікаційний рівень, потрібну освіту, рівень технічної оснащеності. За вітчизняних виробничо-господарських і технологічних умов наявні вагомі соціокультурні відмінності між переважно розумовою і фізичною працею, промисловою й сільськогосподарською тощо, зберігається надто висока частка зайнятих ручною працею (нерідко пов'язаною з докладанням значних фізичних зусиль), що потребує мінімальної професійної підготовки та не передбачає скільки-небудь високого освітньо-кваліфікаційного рівня. Так, саме представники «найпростіших професій» є найчисленнішою з-поміж професійних груп всього зайнятого населення України. Дві інші вагомі групи робітничих професій – «оператори та складальники устаткування і машин» та «кваліфіковані працівники з інструментом», які здебільшого пов'язані з виконанням робіт середньої кваліфікації, за чисельністю зайнятих посідають відповідно друге й четверте місця у переліку всіх занять.

Порівняння розподілу населення України за професійними групами відповідно до даних Держкомстату України, моніторингу та ESS, %¹

Професійні групи	Перепис населення України (5 грудня 2001 р.) [8]	Держкомстат 2007 р. (серед зайнятих)	Європейське соціальне дослідження (ESS) 2006/7 р.		Моніторинг Інституту соціології НАН України, 2008 р.	
			серед зайнятих респондентів	серед усіх респондентів	серед зайнятих респондентів	серед усіх респондентів
Законодавці, вищі держслужбовці та керівники	10,0	7,6	14,2	9,2	8,9	8,8
Професіонали	11,4	12,6	13,6	10,3	14,7	11,8
Спеціалісти	14,0	11,4	15,4	14,4	20,8	18,3
Технічні службовці	3,6	3,6	6,0	5,6	2,9	3,8
Працівники сфери торгівлі та послуг	11,2	13,6	12,5	12,2	12,0	11,4
Кваліфіковані робітники сільського, лісового і рибного господарств	2,6	1,3	1,0	2,0	1,3	1,7
Кваліфіковані робітники з інструментом	12,0	12,6	12,9	14,0	18,6	17,1
Оператори і складальники устаткування і машин	15,3	12,6	12,9	13,5	12,7	13,8
Найпростіші професії	19,6	24,7	11,5	18,8	8,0	13,3
Кількість респондентів	–	20904700	784	1784	1033	1648

За: [2, с. 69].

¹ У порівнюваних соціологічних проєктах дані щодо професійного розподілу населення України досить близькі, а відхилення є цілком припустимими й можуть бути пояснені відмінностями методів збирання даних про зайнятість респондента (в ESS – інтерв'ю, а в моніторингу – роздавально опитування) і принципів побудови вибірки (випадкова і квотна – відповідно). Натомість дані Держкомстату України і соціологічних проєктів мають низку розбіжностей; найсуттєвіша з них стосується категорії найпростіших професій серед зайнятого населення (у статистичних даних частка їх значно вища).

Серед «білих комірців» в Україні найчисленнішою є група «фахівці», які охоплюють професії, що потребують знань в одній чи більше галузях природознавчих, технічних чи гуманітарних наук, а професійні завдання полягають у виконанні спеціальних робіт, пов'язаних із застосуванням положень та використанням методів відповідних наук. Наступною за чисельністю у їхньому складі кожна дев'ята працююча особа – є сукупність працівників, зайнятих розумовою працею більш високого рівня складності та творчого характеру – «професіонали». Це професії, що передбачають високий рівень знань у галузі фізичних, математичних, технічних, біологічних, агрономічних, медичних чи то гуманітарних наук. Тут професійні завдання полягають у збільшенні існуючого фонду (обсягу) знань, застосуванні концепцій, теорій та методів для розв'язання певних проблем чи у систематизованому викладенні відповідних дисциплін у повному обсязі. А загалом сумарна частка зайнятих переважно розумовою працею (до них традиційно відносять представників чотирьох вищеназваних груп занять) у жінок України помітно вища (48,9%), ніж у чоловіків (30,2%); абсолютна чисельність жінок – «білих комірців» у півтора рази перевищує відповідну кількість чоловіків. Зазначимо при цьому, що вищеозначені «білокомірцеві» групи занять охоплюють широке коло професій, пов'язаних зі здійсненням різнопланових функцій, що часто значно відрізняються за ступенем складності, відповідальності, потребують різного рівня освіти та кваліфікації, і отже, посідають різне місце на шкалі суспільного престижу занять, мають істотні відмінності щодо рівня оплати відповідних професійних видів робіт тощо. Жіноча ж перевага значною мірою формується за рахунок представників тих занять, що потребують відносно нижчого професійно-кваліфікаційного рівня (фахівці), а також групи технічних службовців, які виконують переважно функціональні обов'язки, що найчастіше не передбачають наявності вищої освіти. Однак і у групі «професіоналів» (за загальної чисельної переваги жінок) вони часто домінують саме у найбільш «фемінізованих» підгрупах занять, що представлені спеціалістами відносно нижчої кваліфікації з числа працівників даної професійної групи. Так, серед викладачів (найчисленнішої підгрупи жінок-професіоналів) понад 2/3 жінок працюють у середніх навчальних закладах (чоловіків-викладачів – 55%), понад 15% – вчителі початкової школи та працівники дошкільних закладів (проти 2% у чоловіків) і лише 12% припадає на викладачів університетів та вищих навчальних закладів (тоді як у чоловіків – понад 36%) [6].

Специфіка ж *соціологічного* застосування класифікатора професій полягає в тому, що професію використовують як важливу змінну

при вивченні відмінностей у соціальних позиціях, життєвих стилях і поведінці, в аналізі соціальної й економічної структури суспільства та її динаміки.

Серед зайнятого населення приблизно десята його частина здійснює керівні й адміністративні функції (*законодавці, вищі державні службовці та менеджери*). Під час соціологічного опитування до цієї професійної групи зазвичай потрапляють керівники підприємств (установ) підрозділів, які мають понад 10 підлеглих, і керівники малих підприємств із 2–9 підлеглими. Від чверті до третини зайнятих є працівниками кваліфікованої нефізичної праці, серед них – *професіонали* (наукові співробітники, інженери, лікарі, юристи, економісти, архітектори, викладачі ВНЗ, учителі середньої школи тощо) і *спеціалісти* (техніки, медсестри, інспектори митної, податкової, фінансової служби, торгові представники, брокери, соціальні працівники, спортивні тренери тощо). Від 3 до 6% зайнятих в економіці становлять *технічні службовці / клерки* – професійна група, що здійснює допоміжні функції в роботі професіоналів (секретарі, діловоди, працівники, пов'язані з абформацією, оператори обчислювальних машин, бібліотекарі, адміністратори, страхові абл., збиральники податків тощо). Близько 15% – це *працівники сфери торгівлі та послуг* (продавці, перукарі, охоронці, пожежники, кухарі, офіціанти, стюардеси, кондуктори та аб.). Понад чверть зайнятих респондентів охоплені кваліфікованою фізичною працею, серед них 1–2% *сільськогосподарські робітники* (тваринники, доярки, лісники, бджолярі, садівники та аб.), 13% *робітники з інструментом* (малярі, столярі, паркетники, зварники, слюсарі, монтажники, електромеханіки, друкарі, швеї тощо) і 13% *оператори і складальники устаткування і машин* (водії вантажного і легкового транспорту, машиністи потягів, кранівники, бурильники, складальники меблів, робітники автоматичних збиральних ліній, робітники з обслуговування металоплавильних печей, трубного устаткування, бойлерів, холодильних, водоочисних печей тощо). За різними даними від 10 до 25% зайнятого населення мають *найпростіші заняття* (двірники, прибиральники, сторожі, вантажники, мийники вікон, консьєржі, пралі, працівники некваліфікованої праці в сільському господарстві та ін.) [2, с. 70].

Порівняння професійного профілю зайнятих і всіх респондентів буде наочнішим, як вже зазначалося вище, якщо дев'ять названих професійних категорій умовно згрупувати за критерієм зайнятості фізичною і нефізичною працею – у групу позицій «білокомірцевої» (перші чотири категорії у табл. 1) і групу «синьокмірцевої» (наступні п'ять категорій) зайнятості. Згідно з даними ESS, це співвідношення

серед усіх респондентів становить відповідно 39% і 61%, а серед зайнятих – 49% і 51%. Таким чином, очевидно, що сучасна структура зайнятості більшою мірою зсунута в бік білокомірцевих позицій, тобто є менше позицій зайнятості в сільському господарстві та промисловості й більше – у сфері торгівлі й інтелектуальних, соціальних і особистих послуг. Найзагальніше пояснення цим відмінностям у професійному профілі зайнятого і всього населення можна знайти, мабуть, у макроекономічних змінах і відповідній динаміці структури робочих місць [2, с. 70–71].

Отже, упродовж періоду відстеження даних про професійний розподіл спостерігається значна динаміка диференціації населення за професійними групами, що мала різну спрямованість й інтенсивність. Так, на тлі зниження загального обсягу зайнятості спостерігався зсув від синьокмірцевих занять індустріального сектора в бік сфери торгівлі та послуг.

Результати соціологічних досліджень також засвідчують важливість таких детермінант як стать, вік і місце проживання для аналізу професійної структури суспільства. Серед виявлених закономірностей соціологи відзначають факти:

- *горизонтальної гендерної асиметрії* у професійному поділі праці (жінки домінують у сфері кваліфікованої та рутинної нефізичної праці, а чоловіки – у професіях робітників фізичної праці та в управлінських позиціях; причому гендерні відмінності ринку праці мають подібний характер у всіх порівнюваних країнах);

- *вертикальної сегрегації*, показані на прикладі гендерних відмінностей в оплаті праці (у всіх професійних групах заробітна плата чоловіків значно вища, ніж у жінок), а також у посадовому профілі (чим вищим є статус позиції в посадовій ієрархії, тим рідше її обіймають жінки).

Аналіз *вікового профілю* виявив своєрідність професійних позицій різних вікових груп. Зафіксовано так званий «ефект краю»: крайні вікові групи на ринку праці – наймолодша (до 20 років) і найстарша (після 60 років) – мають специфічну структуру зайнятості, що відрізняється від «середніх» – наймасовіших і найактивніших вікових груп (віком від 30 до 60 років), що реалізують увесь спектр професій сучасного суспільства. Так, молодь віком до 20 років переважно має заняття некваліфікованої фізичної праці й сфери торгівлі та послуг, а серед працівників пенсійного віку порівняно велика частка тих, хто має найпростіші заняття, і менша – працівників торгівлі та послуг. Професійні профілі 30-, 40- і 50-літніх працівників виявилися найближчими, а 20-літні відрізняються від них меншою часткою керівників. Виявле-

ний характер взаємозв'язку віку і професії подібний у всіх порівнюваних країнах.

Поселенський профіль свідчить про принципову диференціацію професійного складу міського і сільського населення, зокрема за рівнем кваліфікації: представники найпростіших занять сконцентровані головню в селі, тоді як управлінці й працівники кваліфікованої праці – у містах; щоправда, і серед городян фіксуються розбіжності: в столиці зосереджені заняття «білих комірців», а у великих і невеликих містах – «синіх». Соціологи відзначають, що вище перелічено лише ті закономірності професійної структури українського суспільства, що дістають переконливе підтвердження в даних як офіційної статистики, так і соціологічних проектів [2, с. 94–95].

Емпіричними соціологічними дослідженнями також обґрунтовано вплив професійної зайнятості на низку соціальних показників: дохід, матеріальний добробут, статусні самооцінки, задоволеність різними аспектами життя, освітні практики тощо. Зафіксовано чітку тенденцію зростання усіх названих показників мірою підвищення професійно-кваліфікаційного статусу [7, с. 59].

Висновок. Підводячи підсумки, слід зазначити, що результати соціолого-статистичних досліджень дають можливість окреслити загальні контури диференціації класифікованих професій українського суспільства в порівняльній і часовій перспективах у комплексному вивченні соціально-професійної структури. Це робить вагомий внесок у знання про соціальну структуру українського суспільства. Вивчення соціально-професійної структури, узагальнення її рис, дослідження процесів формування, дії та трансформації дає можливість осмислити загальні закономірності соціального поступу суспільства.

1. Мир словарей. Социально-профессиональная структура. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mirсловarei.com/content/soc/professionalnaja-struktura-10858.html>

2. Симончук Е. Профессиональная структура современной Украины / Е. Симончук // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2009. – № 3. – С. 62–99.

3. Симончук О. Класифікатор професій ISCO-88: історія розроблення, концептуальні засади, модель операціоналізації, застосування в соціологічних дослідженнях / О. Симончук // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 3. – С. 24–41.

4. ISCO-88 «Международная стандартная классификация занятий». Женева – М., 1998. – 352 с.

5. Ильин В.И. Модели классовобразования в посткоммунистическом мире // Мир России. – 2008. – № 2. – С. 3–21.

6. Курило О. Соціально-економічна структура населення: освітньо-професійний вимір. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua:8080/dspace/bitstream/handle/123456789/11847/16Kurilo.pdf?sequence=1>

7. Симончук О. Взаємозв'язок професії і соціально-статусних характеристик / О. Симончук // Українське суспільство 1992–2009: динаміка соціальних змін; за ред. В. Ворони, М. Шульги. – К.: ІС НАН України, 2009. – С. 48–59.

8. Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Ковалиско Н.В. Специфика социально-профессиональной структуры современного украинского общества.

Отражается специфика социолого-статистического исследования применения современных классификаций профессий для выявления динамики изменений социально-профессиональной структуры украинского общества. По результатам эмпирических исследований определены особенности профессионального профиля Украины, поло-возрастной и поселенческой дифференциации населения по профессиональным группам.

Ключевые слова: *социолого-статистическое исследование, эмпирические исследования, современные классификации профессий, украинское общество.*

Kovalisko N.V. Specific Character of Socio-Professional Structure of Modern Ukrainian Society.

He article reveals the specificity of sociology, statistical analysis of the use of modern classifications of occupations to identify changes in social and professional structure of Ukrainian society. On the basis of the results of empirical studies some features of the professional profile of Ukraine, gender, age and settling differentiation of the population in accordance with occupational groups are underlined.

Key words: *sociology and statistical research, empirical research, modern classification of occupations, Ukrainian society.*

УДК 339.16.012.32

І.Б. Гапій

ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА НЕОРГАНІЗОВАНОГО СЕКТОРА ТОРГІВЛІ

Описано організаційно-економічну структуру неорганізованого сектора торгівлі загалом та детально проаналізовано його функціональну структуру. Окреслено найважливіші складові функціональної структури та визначено їх питому вагу у загальних показниках діяльності внутрішньої торгівлі, обґрунтовано об'єктивну необхідність існування та підтримки досліджуваного сектора.

Ключові слова: *торгівля, неорганізований сектор торгівлі, організаційно-економічна структура, функціональна структура.*